

VANNUGL I VORMA PÅ STREKNINGEN MINNESUND – EIDSVOLL

Oppdatert sammenstilling av eksisterende kunnskap

Av Bjørn Harald Larsen, Miljøfaglig Utredning AS
Dokumentnr JBV UEH-10-A-30304
15.06.2012

Utførende institusjon: Miljøfaglig Utredning AS	Prosjektansvarlig: Bjørn Harald Larsen
	Prosjektmedarbeider(e):
Oppdragsgiver: Asplan Viak AS	Kontaktperson hos oppdragsgiver: Rune Solvang
Referanse: Larsen, B. H. 2012. Vannfugl i Vorma på strekningen Minnesund-Eidsvoll. Oppdatert sammenstilling av eksisterende kunnskap. Miljøfaglig Utredning notat 2012-29. 9 s.	
Referat: Forekomsten av overvintrende vannfugl og våtmarksfugl under trekket vår og høst på strekningen Eidsvoll til Minnesund/Mjøsa i Vorma er sammenstilt. Viktige områder for vannfugl er østsida nord for Eidsvoll, vestsida ved og sør for utløpet av Kommesrudevja, vestsida sør for utløpet av Julsrudåa, Minnevika og Toftnesvika. Området er viktigst som overvintringsområde, spesielt for sangsvane, men har også viktige funksjoner for mange våtmarksfugler under vårtrekket. Under høsttrekket har området mindre betydning, men er dårlig undersøkt i aktuell periode. Det er foreslått registreringer av vannfugl under anleggsfasen med bygging av dobbeltspor på Dovrebanen langs vestsida av elva på strekningen for å vurdere effektene av dette tiltaket.	

1	Innledning	2
2	Planstatus	2
3	Registreringer	3
4	Konsekvenser for fuglelivet	8
5	Fugleregistreringer i anleggsfasen	8
6	Kilder	9

1 Innledning

I den den forbindelse med planlagt dobbeltspor for Dovrebanen langs Vorma er det behov for oppdatert kunnskap om leveområder for vannfugl og effekter av anleggsarbeid og driftsfase for vannfugl som benytter området vurderes. Miljøfaglig Utredning gjør i dette notatet en sammenstilling av eksisterende data og vurdering av områdets verdi for fuglelivet generelt, samt behovet for miljøoppfølging i anleggsfasen. Notatet utfyller konsekvensutredningen fra 2007 og må dessuten ses i sammenheng med oppdatert naturtypekartlegging (se eget notat).

Figur 1. Flybilde som viser utbredelse av mudderbanker og hovedløpet for Vorma fra Eidsvoll (venstre billedkant) til Kråkvål sør av Minnesund.

2 Planstatus

Strekningen langs Vorma fra Eidsvoll til Minnesund er utløpsområdet fra Mjøsa, med store mudderflater som blottlegges når Mjøsa er nedtappet på vinteren og våren. Tilførselen av bunnvann fra Mjøsa gjør at området nesten alltid er isfritt på vinteren. Dette gjør at området blir spesielt verdifullt for overvintrende vannfugl. Ved Kongelig resolusjon av 3.5.1935 ble det innført dyrelivsfredning i Vorma med sideelver i henhold til lov om naturfredning av 1910. I verneplan for våtmark i Oslo & Akershus er Vorma vurdert som nasjonalt verneverdig (Fylkesmannen i Oslo & Akershus 1987), men verneforslag ble ikke fremmet fordi man avventet en egen behandling av området. I resolusjonen heter det:

”I henhold til lov om naturfredning av 25. juli 1910, jfr. lov av 14. juli 1916, skal fuglelivet i et på framlagt kart nærmere angitt område langs Vorma med strandkanter og evjer på strekningen mellom Minnesund i Eidsvoll og Svanfossen i Nes være fredet mot ødeleggelse eller skade av ethvertslags. Innenfor dette området er det forbudt: (1) å drepe, skade eller forstyrre fuglene, (2) å ødelegge eller røve reir og egg og (3) å løse skudd”.

Fredningen av 1935 er en artsfredning som gir beskyttelse mot jakt og ødeleggelse av reir, men gir ingen beskyttelse av leveområdene. Det er utarbeidet et forslag til revisjon av denne gamle artsfredningen (Bye 1994), men foreslåtte tiltak er pr. i dag ikke gjennomført.

I kommunedelplanen med konsekvensutredning for utbygging av E6 Minnesund-Skaberud og Dovrebanen på strekningen Eidsvoll til Sørli er det under naturmiljøtemaet skilt ut to viltområder med høy verdi (svært viktige) på strekningen; Eidsvoll-Kråkvål og Minnesund

– med felles grense ved Kråkvål, slik at det er snakk om et sammenhengende område fra Eidsvoll til Minnesund.

3 Registreringer

Områdebeskrivelse

Vorma fra gamlebrua ved Eidsvoll til Minnesundbruene er et sammenhengende gruntvannsområde, der vannstanden følger nivået i Mjøsa. Fra nord for tettstedet og til Mjössamlingene ved Minnesund er elva vanskelig tilgjengelig, noe som gjør at vannfuglene oppnår ro på sin raste- og matletingsplasser på denne strekningen. Området er viktigst som overvintringsområde for vannfugl, og særlig for sangsvane, men har også viktige funksjoner under vårtrekket. Data fra høsttrekket er svært sparsomme.

Jernbanen går langs vestsida av Vorma på hele strekningen, med unntak av en kort strekning fra sør for Kråkvål til Minnesund. Det kommer ned flere større ravinedaler på strekningen, bl.a. der Kommersrudevja og Julsrudåa munner ut i Vorma. Disse har store og til dels sammenhengende gråorheggeskoger med viktige naturverdier. Også ved Bunes og Kråkvål er det kartlagt viktige mudderbanker og gråorheggeskoger (Naturbase og jfr KU-en; lokalitetene fra KU-en er ikke Naturbasen).

Østsida er mindre preget av inngrep, men det er ikke like store naturverdier knyttet til gråorheggeskogene og mudderbankene langs Vorma her. Bare ved Lynes er det kartlagt liknende verdier som på vestsida, men dette har trolig sin årsak i manglende kartlegging i de tungt tilgjengelige områdene mellom Lynes og Eidsvoll.

Overvintrende vannfugl

For overvintrende vannfugl i Vorma er datamaterialet meget godt. Det foregikk årlig overvåking av overvintrende vannfugl i Glomma-vassdraget, inkludert Vorma i perioden 1990-1999 og 2003-2007 (se Larsen 1991, 2001, 2003, 2005, 2006a, 2006b, 2007). Etter at denne overvåkingen ble avsluttet i 2007 har området blitt besøkt mer eller mindre tilfeldig av ornitologer i vinterhalvåret, og et større materiale er lagt ut på Artsobservasjoner.

Vorma er det klart viktigste vassdraget for overvintrende vannfugl i Indre Akershus og av helt avgjørende betydning for fuglene på senvinteren og i harde vintre. I de hardeste vintrene ligger opp mot 75 % av all andefugl i indre Akershus i Vorma (Larsen 2001). Issituasjonen påvirker hvor mye fugl som oppholder seg i Vorma, og den kan variere en del fra år til år og gjennom sesongen – men i en normal vinter er hele strekningen fra Minnesund til Eidsvoll isfri. Bare den ekstremt kalde vinteren 2002/03 har det blitt registrert islegging av betydning i området. Da var det kun små råker ved Minnesund, nedenfor Kråkvål og nord for Eidsvoll.

Ved normale isforhold er det i Vorma man finner de største vannfuglkonsentrasjonene i overvåkingsområdet i Glommavassdraget. I særlig milde vintre kan tyngdepunktet forskyves til Nordre Øyeren. Vorma er et nasjonalt viktig overvintringsområde for sangsvane. I januar 1994 ble hele 717 sangsvaner registrert på strekningen Eidsvoll-Minnesund. Det tilsvarte på det tidspunktet 10 % av den norske vinterbestanden av

sangsvane. Vorma har også regional verdi for arter som knoppsvane, stokkand, toppand, kvinand og laksand. Øvre del av Vorma er den lokaliteten i Oslo og Akershus hvor toppand og bergand opptrer mest tallrikt/mest vanlig vinterstid.

Figur 2. Vorma er et nasjonalt viktig overvintringsområde for sangsvane. Foto: Rune Solvang.

Sangsvanene kommer ned fra Storsjøen i Odalen og fra rasteplasser langs Glomma i Hedmark til Vorma når disse områdene islegges. De første sangsvanene ankommer Vorma i november, men de høyeste antallene av arten observeres i januar og februar. Fuglene forlater normalt området i løpet av første halvdel av april. Da er vannstanden i Mjøsa og Vorma på vei ned, og viktige næringsarealer blir tilgjengelig. Sannsynligvis beiter sangsvanene på ulike arter av tjønnaks og vasspest. Sistnevnte etablerte seg i området tidlig på 2000-tallet.

Tabell 1. Makstall for overvintrende vannfugl i Glomma-vassdraget, i Vorma samlet og i Vorma på strekningen Minnesund-Eidsvoll. Data fra overvåking av overvintrende vannfugl i 1990-1999 og 2003-2007.

Art	Glommavassdraget i Akershus	Vorma	Eidsvoll-Minnesund
Knoppsvane	228 (2006)	85 (1996)	59 (1996)
Sangsvane	1481 (1993)	856 (1994)	717 (1994)
Stokkand	1254 (1992)	372 (2006)	211 (2006)
Kvinand	467 (1998)	195 (1991)	145 (1991)
Toppand	96 (2007)	91 (2007)	88 (2007)
Laksand	312 (1994)	287 (1994)	139 (1996)
Bergand	3 (flere år)	3 (flere år)	3 (1999/2005)
Havelle	3 (1991)	3 (1991)	3 (1991)
Storskarv	26 (2007)	21 (2007)	7 (1994)
Gråhegre	9 (1993)	7 (1993)	3 (1993)

Den aktuelle strekningen ble under overvåkingen delt i to tellesoner; Eidsvoll bru til kraftlinjekryssing ved Kråkvål og fra Kråkvål til noen 100 meter nord for Minnesundbruene. De største antallene med vannfugl ble alltid registrert på den søndre delstrekningen, som også er den lengste. Dette gjaldt også sangsvane. I et normalår var fordelingen om lag 1:3 eller 1:4 mellom strekningene Minnesund-Kråkvål og Eidsvoll-Kråkvål.

Vår- og høsttrekk

For rastende fugl under vår - og høsttrekket er datamaterialet mangelfullt, men det er gjennomført registreringer våren 2006 og 2012. Området har en viktig funksjon som matletingsområde under trekket for flere våtmarksfugler. Vadefugler og gressender oppholder seg på mudderflatene og gruntvannsområdene utenfor hvor de finner næring. Det er store og vidstrakte mudderflater på store deler av strekningen (se fig. 1), og særlig områdene ved utløpet av Kommersruddevja og sør for Julsrudåa utløp er viktige under vårtrekket. Mindre ansamlinger av gressender og vadefugl finnes også langs østsida av elva, bl.a. nedenfor Sander og Må, dels også den store mudderflata nord for Eidsvoll sentrum.

Våren 2006 foretok Norsk Ornitologisk Forening avd. Oslo og Akershus tellinger langs Vorma og Glomma i forbindelse med overvåking av fugleinfluenta (ca. hver 10. dag fra 6.4. til 10.6.). Under disse tellingene ble en rekke trekkende arter som ikke overvintre i områdene registrert (makstall i parentes); som krikkand (31 ind.), vipe (200 ind.), sothøne (3 ind. 6.4.), skogsnipe (8 ind.), strandsnipe (7 ind.), gluttsnipe (17 ind.) og hettemåke (100 ind.) samt andre fåtallige/rødlistede arter som skjeand (1 par Eidsvoll 4.5.), lappfiskand (1 hunn ved Minnesund 22.4.), horndykker (Minnesund 4.5.), sivhauk (Eidsvoll 22.4.), makrellterne (Eidsvoll 24.5.) og dverglo – som trolig hekket langs østsida av elva nord for Eidsvoll dette året.

I forbindelse med anleggsarbeidet på jernbanen ble det våren 2012 utført to tellinger av våtmarksfugl under vårtrekket (30.3. og 18.4.). Det ble da registrert forholdsvis store antall med næringssøkende gressender på strekningen Eidsvoll nord til Julsrudåas utløp, både stokkand, krikkand og til dels også brunnakke. Jordene nord for Må samler mange traner på vårtrekket, og her ble det også observert beitende kortnebbgjess. Disse fuglene er nedom elva for å hvile og pusse seg. Tabell 2 summerer opp resultatene av de to tellingene. Området ble delt inn på samme måte som det har blitt gjort under overvåkingen av overvintrende vannfugl.

Tabell 2. Resultater fra tellinger av vannfugl langs Vorma fra Eidsvoll til Minnesund i mars/april 2012. * = beitet på dyrket mark nord for Må på østsida, men ble også sett hvilende nede på mudderflatene.

Art	Minnesund-Kråkvål		Kråkvål-Eidsvoll		Vannfugl til sammen	
	30.3.12	18.4.12	30.3.12	18.4.12	30.3.12	18.4.12
Sangsvane			5		5	
Kortnebbgås				3*		3
Grågås				8		8
Kanadagås				2		2
Stokkand	7	2	111	157	118	159
Brunnakke				17		17
Krikkand			4	65	4	65
Toppand		5	4	2	4	7
Kvinand	5	19	19	50	24	69
Laksand			4	3	4	3
Storlom		1				1
Trane			20*	75*	20	75
Skogsnipe		1		1		2
Hettemåke		5		24		29
Fiskemåke		6		18		24
Sum	12	39	167	325	179	364

Under høsttrekket har området langt mindre betydning for trekkende arter enn på våren på grunn av høy vannstand som medfører at mudderflatene ikke blir blottlagt. Høyeste regulerte vannstand nås vanligvis i midten av mai-begynnelsen av juni (Glommen og Lågen Brukseierforenings hjemmeside)¹, og Mjøsa holder seg ofte omkring HRV eller litt under helt fram til midten av oktober. I år med lite tilsig fra breer og lite nedbør kan det blottlegges noe mudderbanker langs elvebreddene, men det er ikke gjort undersøkelser av trekket i slike sesonger i dette området. Det vi vet fra andre trekklokaliteter langs Mjøsa er at det under slike forhold raster en del vadefugl, bl.a. arktiske arter som dvergsnipe, polarsnipe og tundralo. Det er rimelig å anta at det er tilfelle også i Vorma på den aktuelle strekningen. De sparsomme opplysningene som er lagt ut på Artsobservasjoner de siste årene gir heller ikke grunn til å anta at området har viktige funksjoner for vannfugl under høsttrekket.

Viktige delområder

De overvintrende vannfuglene (bl.a. sangsvane) er konsentrert til fem viktige delområder på strekningen Eidsvoll-Minnesund; 1) Minnevika, 2) Toftnesvika, 3) Kråkvål-Lynes, 4) sør for Julsrudåas utløp og 5) østsiden av Vorma nord for Eidsvoll (Bjørn H. Larsen pers.medd.). Dette er de viktigste områdene for vannfugl generelt på vinteren, men da mye fugl overvintrer i vassdraget observeres det fugl på hele strekningen. De største konsentrasjonene finnes imidlertid som regel i disse delområdene.

Under vårtrekket er det som tidligere nevnt særlig mudderbankområdene ved og sør for Kommesrudevjas utløp og sør for Julsrudåas utløp som er viktige.

¹ Laveste regulerte vannstand (LRV) i Mjøsa er 119,33 m. Høyeste regulerte vannstand (HRV) er 122,94 m, dvs. at det er en reguleringsamplitude på 3,61 m.

Figur 3. Utløpet ved Kommersrudravina. Her er mudderflatene brede og elveløpet går på østsiden. Ved høyeste regulerte vannstand ligger disse mudderflatene under vann. Foto: Rune Solvang.

Figur 4. Utløpet ved Julsrudåa. Her er mudderflatene smale, og de viktigste områdene for rastende ender og vadefugl er mudderbankene rundt neset i bakgrunnet, samt til dels også på andre sida av Vorma. Foto. Rune Solvang.

Fordeling av de ulike artene av overvintrende vannfugl i vassdraget

Svaneartene fordeler seg på om lag samme måte i vassdraget, med en tendens til at Minnesundområdet og området like nord for Eidsvoll, på østsida, er viktigst for knoppsvane, mens områdene utenfor Kommesrudvja og sør for Julsrudåa, sammen med Minnevika og Toftnesvika, har størst antall sangsvaner. Kvinand og laksand, som har regionalt viktige overvintringsområder i Vorma, ligger for det meste spredt i hovedveløpet – men enkelte år opptrer laksanda i store, tette flokker som flytter rundt i området. Toppand og til dels stokkand er konsentrert til områdene ved Eidsvoll og Minnesund. Den nasjonalt sjeldne og rødlistede berganda har tilhold ved Minnevika og til dels også ved Eidsvoll.

4 Konsekvenser for fuglelivet

Anleggsarbeidene vil berøre flere arter som er sårbare for forstyrrelser, særlig sangsvane. Det må forventes at antall sangsvaner som overvintrer vil gå ned i anleggsperioden. Også rastende fugler vil bli berørt i anleggsfasen..

I driftsfasen representerer utfyllinger av mudderbanker og gruntvannsområder middels til stort negativt omfang for fuglelokalitetene. Sangsvanene benytter området hovedsakelig når vannstanden i Mjøsa er lav, og utfyllingene vil stort sett bli i områder som er tørrlagt og ikke benyttes av svanene til næringssøk. Men disse mudderbankene, særlig mellom Julsrudåas utløp av Dokknesevja benyttes mye av våtmarksfugl, mest grasender og vadefugl, under vårtrekket, og det er dette som gir de største negativ, varige konsekvensene.

5 Fugleregistreringer i anleggsfasen

Det anbefales at det utføres detaljkartlegging av rastende og overvintrende vannfugl/våtmarksfugl, etter samme arbeidsopplegg som ble påbegynt våren 2012, for å få et inntrykk av anleggsarbeidets effekt på disse gruppene. Under vårtrekket bør det gjøres registreringer minst hver 14. dag, da utskiftingen av fugl og endringer i omfang og involverte arter er stor på denne tida. Det bør også gjøres registreringer på høsten, for å se om området kan ha funksjoner for våtmarksfugl også på denne tida (trolig vil det være evjene/ravineutløpene som er viktigst på høsten). Som et minimum bør det foretas tellinger i første halvdel av august, begynnelsen av september og i første halvdel av oktober.

Viktigst blir det imidlertid å vurdere effekten av anleggsarbeidet for overvintrende vannfugl, da Vorma på denne strekningen er en av de aller viktigste vinterområdene for vannfugl i innlandet i Sørøst-Norge og for sangsvane på landsbasis. Tellinger bør gjennomføres månedlig fra og med november til og med mars, og tellesonene som ble etablert under overvåkingen i 1990-1999 må benyttes for å få sammenlignbare data.

6 Kilder

- Larsen, B. H. 1991. Vinterbestandene av svaner, gjess og ender langs Vormå, Glomma og Nordre Øyeren i 1990 og 1991. *Toppdykker'n* 14: 70-76.
- Larsen, B. H. 1996. *Vurdering av Vormåas betydning for vannfugler og konsekvenser av en eventuell ny vegtrase forbi Vormåasund*. Notat til Miljøfaglig Utredning. 2 s.
- Larsen, B. H. 2001. Overvåkning av overvintrende vannfugl i Glommavassdraget i Akershus i perioden 1990-1999. *Toppdykker'n* 24: 105-127.
- Larsen, B. H. 2003. Vintertelling av vannfugl i Glommavassdraget i Akershus 2003. *Toppdykker'n* 26 (2): 69-71.
- Larsen, B. H. 2005. Vannfugltelling i Glommavassdraget i Akershus 20. og 22. januar 2004. *Toppdykker'n* 28: 31-35.
- Larsen, B. H. 2006a. *Vannfugltelling i Glommavassdraget i Akershus 17.-18. januar 2005*. Larsen Naturundersøkelser. Notat. 8 s.
- Larsen, B. H. 2006b. *Vannfugltelling i Glommavassdraget i Akershus 21. og 23. januar 2006*. Larsen Naturundersøkelser. Notat. 6 s.
- Larsen, B. H. 2007. *Vannfugltelling i Glommavassdraget i Akershus 23-24. januar 2007*. Larsen Naturundersøkelser. Notat. 3 s.